

ve akşam namazını burada kıldı. Hemen ertesi gün Kureyş müşriklerine müslümanların kendilerinden korkmadığını göstermek için Hamrâülesed Gazvesi'ne çıktı.

Bu savaşta İslâm ordusunun uğradığı yenilgi ve düşman tarafından şehidlere yapılan muamele müslümanları üzüntüye boğdu. Medine'deki münafıklar ve yahudiler ise sevinçlerini belli etmekten çekinmediler; Resûl-i Ekrem, İslâm ve müslümanlar hakkında küçültücü ifadeler kullanmaya başladılar. Hz. Ömer, Resûlullah'ın yanına gelerek Medine'de bu tür incitici davranışlarda bulunan münafık ve yahudileri öldürmek amacıyla izin istedi. Hz. Peygamber, Allah'ın İslâm'a yardım edip onu üstün kılacağını belirttiğinden sonra yahudiler için, "Onlar bizim zimmetimizdedir, ben onları öldüremem"; münafıklar için de, "Ben 'lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-resûlullah' diyen kişiyi öldürmekten nehyedildim" diyerek Hz. Ömer'e izin vermedi (Vâkîdî, I, 317-318). Resûl-i Ekrem, Uhud şehitlerini her yıl ziyaret etmiş, onlara Allah'tan mağfiret dilemiş, vefatına yakın zamanda da şehidlere bir ziyarette bulunmuştur. Kendisinden sonra Hulefâ-yi Râşidîn ve diğer birçok sahâbî de onun bu uygulamasını sürdürmüştür.

Uhud Gazvesi müslümanlar için ders ve ibretle doludur. Resûlullah her zaman olduğu gibi bu savaşta da istişareye önem vermiş, Ayneyn geçidine yerleştirdiği okçuların onun emrine uymamaları ve yerlerinden ayrılarak ganimet toplamaya başlamaları savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu da zaferin sabırla ve kumandanın emirlerine itaatle kazanılabileceğini göstermektedir. Ganimet elde etme arzusu Allah rızasını kazanmanın ve Hz. Peygamber'e itaatin önüne geçmiş, bu durum yenilgiye yol açmıştır. Öte yandan müslümanlar Uhud'da fazla kayıp vermekle birlikte ezilmemiş, hatta savaşın sonuna doğru toparlanarak düşmanı takip etmiştir. Geri dönüp onlarla savaşma cesareti gösteremeyen müşrikler birçok müslümanı öldürüp intikam duygularını tatmin etmiş, ancak müslümanları ortadan kaldırma ve Medine'yi işgal etme amaçlarını yine gerçekleştirememiştir.

Kur'an-ı Kerim'de özellikle Âl-i İmrân ve Enfâl sûrelerinde Uhud Gazvesi hakkında birçok âyet yer almaktadır. Bu âyetlerde müşriklerin mallarını insanları Allah yolundan saptırmak için harcadıkları (el-Enfâl 8/36), Allah kendilerine yardım ettiği halde müslümanlardan iki grubun bozulmaya yüz tuttuğu (Âl-i İmrân 3/122), müs-

lümanların gevşeklik göstermemesi ve üzüntüye kapılmaması gerektiği, çünkü inananların üstün geleceği (Âl-i İmrân 3/139), müslümanların acıya uğradığı, buna karşılık düşmanlarının da benzer bir acıya mâruz kaldığı, bu şekilde Allah'ın günlerinin insanlar arasında döndürüp durduğu (Âl-i İmrân 3/140), Hz. Muhammed'in ancak bir peygamber olduğu ve ondan önce de birçok peygamberin gelip geçtiği, onun ölmesi veya öldürülmesi durumunda müslümanların bunu sabırla karşılayıp dinlerinde sebat etmeleri gerektiği (Âl-i İmrân 3/144), Uhud'da başlarına gelen musibetin kendi kusurlarından kaynaklandığı (Âl-i İmrân 3/165), bunun da kimin mümin kimin münafık olduğunun anlaşılması bakımından Allah'ın izniyle gerçekleştiği (Âl-i İmrân 3/166-167), Allah yolunda öldürülenlerin "ölü" değil "diri" oldukları ve Allah'ın büyük nimetlerine ulaşmış olmanın sevincini yaşadıkları (Âl-i İmrân 3/169-170) gibi hususlara işaret edilmektedir (Vâkîdî, I, 319-329).

Uhud şehitlerinin defnedildiği Meşhed-i Uhud denilen yerin bir kısmının sel yatağına yakın olması ve Medine'nin su ihtiyacını karşılayan kanalın buradan geçmesi sebebiyle bazı kabirler kırk altı yıl sonra Cennetülbaki'e nakledilmiş, Hz. Hamza ile birlikte şehitlerin çoğu orada kalmıştır. Ömer b. Abdülaziz'in Medine valiliği sırasında başlattığı, Resûl-i Ekrem zamanına ait hâtıraların korunmasına yönelik faaliyetler Abbâsîler devrinde de sürdürülmüş, Resûlullah'ın yaralandığı alanla şehid sahâbîlerin kabirlerinin olduğu yerlere açıklayıcı işaretler konulmuş, bazı kabirlerin üzerine kubbeli mezarlar yapılmıştır. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın annesi de Hz. Hamza'nın mezarını türbe haline getirmiştir. Bu türbede Hamza'nın yanı sıra Mus'ab b. Umeyr ve Abdullah b. Cahş'ın kabirleri de bulunmaktaydı. Türbenin yanına daha sonra bugün Mescid-i Hamza adıyla bilinen mescid inşa edilmiştir. Çeşitli dönemlerde onarılan Hz. Hamza Türbesi'ni Kanûnî Sultan Süleyman 1543'te yeniden yaptırmıştır. Şehitliğin kuzey tarafında Resûl-i Ekrem'in yaralandığı alana 1849'da Sultan Abdülmecid, Kubbetüsenâyâ adı verilen bir kubbe inşa ettirmiştir. Mescid-i Hamza'nın doğusunda Hz. Hamza'nın şehid edildiği alanda yaptırılan kubbe de Kubbetülmasrar adı verilmiştir. Günümüzde hiçbir türbe ve mezar yapısının bulunmadığı Uhud Şehitliği etrafı duvar ve tel örgülerle çevrili boş bir alan olarak ziyaret edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Müsned, III, 112; Vâkîdî, *el-Megâzî*, I, 199-334; İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 64-177; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, II, 36-48; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 311-338; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 499-533; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1384/1964, s. 173, 176; Makrîzî, *İm-tâ'u'l-esmâ'* (nşr. M. Abdülhamîd en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 130-178; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, IV, 271-351; İbrâhîm Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Ûlûm*, Kahire 1344/1925, I, 385-394; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Câhid), İstanbul 1925, IV, 24-80; Şibî Nu'mânî, *İslâm Tarihi: Asrı Saadet* (trc. Ömer Rıza [Doğrul]), İstanbul 1346/1928, I, 368-379; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 233-238; a.mlf., *Hiz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1981, s. 93-124; a.mlf., "Uhud", *İDMİ*, II, 31-38; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), III, 50-270; M. Süleyman Selmân el-Mansûr Fûrî, *Rahmetün li'l-âlemîn* (trc. Muktedâ Hasan Yâsîn el-Ezherî), Bombay 1410/1989, I, 118-123; İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2001, s. 141-149; *Hicaz Albümü: Fotoğraflarla Kutsal Topraklar* (metin: Necatî Öztürk; ed. Ahmet Özel; redaksiyon: Mustafa Sabri Küçükbaşçı), Ankara 2007, s. 141-144; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hiz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 111-127; C. F. Robinson, "Uhud", *EP* (İng.), X, 782-783.

MUHAMMED HAMİDULLAH – CASİM AVCI

UHUVVET

(bk. KARDEŞLİK).

UKAYL (Benî Ukayl)

(بنو عقیل)

Adnâniler'den Kays Aylân'a mensup bir Arap kabilesi.

Benî Âmir b. Sa'saa'nın en güçlü kolu olan Kâb'ın dört boyundan en büyüğüdür. Ukayl'in şeceresi Ukayl b. Kâ'b b. Rebîa b. Âmir b. Sa'saa b. Muâviye b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe (Kâ'b) b. Kays (b.) Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Mead yoluyla Adnân'a ulaşır (İbn Hazm, s. 288-290). Gerek mensuplarının çokluğu gerekse tarihte oynadıkları rol bakımından kabilenin meşhur kolları Rebîa, Amr, Hafâce, Ubâde ve Âmir'dir. İslâm'ın zuhuru sırasında Ukayl genellikle Necid ve Yemâme'nin kuzey bölgelerinde oturmaktaydı. Kaynaklarda bu bölgelerde yarı göçebe hayat süren Ukayl'e ait Tubâle sınırındaki Renye, Bişe, Niâm, Himva, Akiku Temre, Teslîs gibi çok sayıda su kaynağı ve hurma bahçesinin yanı sıra zengin maden yataklarından bahsedilmektedir (Hemdânî, s. 299, 312, 329; Bekrî, I, 304; II, 469). Günümüzde Devâsir vadisinde bulunan ve Hemdânî-

UKAYL (Benî Ukayl)

nin ifadesine göre yarımada'nın en zengin altın yatağı sayılan Akik'in Hz. Peygamber'in, "Benî Ukayl topraklarına altın yağdı" şeklindeki hadisinde zikri geçen yer olduğu bildirilir (*Şifâtü Cezîreti'l-ʿArab*, s. 329). Ukayl, Câhiliye dönemi savaşlarından Hz. Peygamber'in doğduğu yıl Temîm ile Kays arasında vuku bulan Cebele savaşına Âmir b. Sa'saa'nın diğer kollarıyla birlikte katıldı (İbn Hazm, s. 290-291). Kinâne ve Kays Aylân arasında vuku bulan dördüncü Ficâr savaşı Ukayl'in Avf kolundan Ebû Harb b. Ukayl ile Benî Abdümenât'tan Hulleys b. Yezîd arasındaki mübârezeyle başlamıştı (İbn Habîb, s. 177).

İbn Sa'd'ın naklettiği rivayete göre Amr b. Ukayl'den Rebî b. Muâviye, Rebîa b. Ukayl'den Mutarrîf b. Abdullah b. A'lem ve Âmir b. Ukayl'den Enes b. Kays, Resûl-i Ekrem'in yanına giderek temsil ettikleri kabileler adına biat ettiler (9/630). Resûlullah da Ukayl temsilcilerine kabileleri İslâm'ı kabul edip namaz kıldıkları, zekât ödedikleri ve itaat ettikleri sürece kendilerine Akik bölgesini iktâ ettiğine dair bir ahidnâme verdi. Daha sonra Ebû Rezîn Lakit b. Âmir'in de Hz. Peygamber'in yanına geldiği, kabilesi adına ona biat ettiği ve Hz. Peygamber'in kendisine bir su kaynağını iktâ ettiği, Ebû Harb b. Hüveylid b. Âmir b. Ukayl ve kardeşi İkâl b. Hüveylid'in de Akik bölgesinin kendilerine iktâ edileceği ümidiyle Müslümanlığı kabul ettiği bildirilir (*eṭ-Ṭabakât*, I, 302). Kindermann, Resûl-i Ekrem'in Benî Ruâs b. Kilâb mensuplarının daha önce müslüman olan komşuları Benî Ukayl'e baskın düzenlemesine izin verdiğini iddia ederse de (*EI²* [İng.], X, 785) bu doğru değildir. Bu olay üzerine Hz. Peygamber'in baskını düzenleyen Amr b. Mâlik'e kendisini cezalandıracağını bildirmesi ve Amr'ın Resûlullah'tan af dilemesi Kindermann'ın iddiasının aksine Resûlullah'ın Amr'ın kabilesiyle birlikte iştirak ettiği Câhiliye âdetini onaylamadığını göstermektedir (İbn Sa'd, I, 261). Hz. Peygamber devri olaylarında kayda değer bir rolüne rastlanmayan Ukayl mensupları, onun vefatından sonra Yemen'deki irtidat hareketlerinin öncülerinden Kays b. Mekşûh el-Murâd'nin isyanının bastırılmasında Muâviye el-Ukaylî'nin başkanlığında önemli rol oynadı (Taberî, III, 323-326).

Fetihler dönemiyle birlikte Ukaylîler'in büyük bir kısmı Suriye, Irak, Bahreyn'e yerleşti. Yeni fethedilmiş bu bölgelerde kumandanlık, valilik ve kadılık gibi görevlere tayin edildi. Emevîler devrinde de önemli görevlere getirilen Ukayl mensupları Ab-

bâsîler'in ilk döneminde bu konumlarını korudular. Ukayl'in Müntefik b. Âmir kolundan Amr b. Muâviye b. Müntefik, Emevîler dönemi yaz seferleri kumandanlığı, İrmîniye, Azerbaycan ve Ahvaz valiliği; Avf b. Ukayl kolundan Ebû Safvân İshak b. Müslim, II. Mervân zamanında İrmîniye, aynı koldan Müslim b. Rebîa'nın oğulları da Emevîler ve Abbâsîler'in ilk dönemlerinde İrmîniye valiliği yaptı (İbn Hazm, s. 291; İhsan en-Nâs, I, 374-376). Abbâsîler'in ilk devirlerinde özellikle Suriye ve el-Cezîre'de çıkan isyanlara Benî Ukayl de katıldı. Emevîler döneminin İrmîniye valisi İshak b. Müslim el-Ukaylî'nin idaresindeki el-Cezîre Arapları, 133 (751) yılında Harran'ı ele geçirip yedi ay Abbâsî kuşatmasına karşı direndiler ve II. Mervân'ın öldüğüne ikna edildikten sonra teslim oldular. Ukaylîler'in çıkardığı huzursuzluklar Emîn ve Me'mûn dönemindeki iç karışıklıklar sırasında devam etti. Nasr b. Şebes el-Ukaylî, Mudar (Kays) kabilesini merkezî hükümete karşı isyana teşvik etti ve 209 (824-25) yılına kadar halifeye teslim olmadı. Ukayl mensuplarının Abbâsîler döneminde çıkardığı huzursuzluklardan biri de iktisadî sebeplerle 251'de (865) vuku buldu. Cidde yolunu kesen Benî Ukayl, Mekke'de fiyatların yükselmesine ve bedevîlerin köylere saldırmalarına yol açtı. Mekke Valisi Ca'fer b. Fazl ile yaptıkları savaşta yaklaşık 300 Mekkeli hayatını kaybetti.

Ukaylîler, özellikle IV. (X.) yüzyıldan itibaren el-Cezîre ve Bahreyn gibi siyasî nüfuza sahip buldukları bölgelerde Karmatîler'in, Mirdâsîler'in ve Hamdânîler'in Musul kolu gibi mahallî hânedanların tarih sahnesinden silinmesinde önemli rol oynadılar; bölgede Osmanlı hâkimiyetine kadar geçen sürede bazı emirlikler kurdular. el-Cezîre'de Musul merkezli Ukaylîler, XV-XVI. yüzyıllarda el-Cezîre'nin kuzeyi ile Bahreyn'e hâkim olan Lahsâ merkezli Cebirîler gibi hânedanlar Benî Ukayl tarafından kuruldu. Bunların dışında özellikle Ukaylîler'in Benî Ubâde kolu mensuplarıncı V. (XI.) yüzyılda Irak ve el-Cezîre bölgesinde Âl-i Mücellâ, Ca'ber Kalesi merkezli Âl-i Bedrân, Tikrît'te Benî Ma'n, Fırat kıyılarında Benî Vehb gibi hânedanlar teşekkül etti.

XIX-XX. yüzyıllarda Arap yarımadasını ve el-Cezîre bölgesini gezen Avrupalı seyahatçiler Ukayl, Agéyl, Agéylât gibi adlarla kaydettikleri, eski Ukaylîler'le akrabalık ilişkileri kesin olmayan kabileler topluluğundan bahseder. J. L. Burckhardt'ın XIX. yüzyılın başlarında Necid bölgesi bedevîlerine dair verdiği bilgilere göre bir zamanlar

çok güçlü durumda bulunan Benî Hilâl'in (Kâ'b'in / Âmir b. Sa'saa'nın diğer önemli kolu) bakiyeleri olan Agéyl mensupları Necid köylerinde dağınık şekilde yaşamaktaydı. Bölgedeki diğer bir Agéyl kabilesinden söz eden müellif, Bağdat'ta yerleşik veya bedevî halde yaşayan Necid Arapları'nın tamamının kendilerini bu bölgede önemli nüfuza sahip, aynı zamanda civar bölgelerdeki bedevîlere ve şehirdeki isyancılar karşı Osmanlılar'ın en yakın destekçileri olan Bağdat Ukaylîleri'ne nisbet ettiklerini kaydetmektedir. Burckhardt'a göre liderleri her zaman Derâye yerlilerinden seçilen ve Osmanlılar tarafından onaylanan bu Ukaylîler, Bağdat ve Suriye arasında kervan yollarında güvenliği sağlamakta, Vehhâbîler'e çoğu zaman karşı koyabilmekteydiler (*Notes*, s. 232-233). Seyahatnâmelere göre Ukaylîler, Bağdat ve Suriye ticaret güzergâhında çöl ticareti ve kervan kılavuzluğu yaptıkları gibi özellikle Osmanlılar dönemi hac yolu konak yerlerinde güvenliği sağlıyordu. Benî Ukayl, Osmanlılar'ın son dönemlerine kadar Hicaz'da güvenliğin sağlanmasında önemli rol oynadı. XII. (XVIII.) yüzyılda Ukaylîler'e mensup Âl-i Ebû Cerâde cemaati bir فرمانla Hama'ya iskân edildi (Halaçoğlu, s. 64, 85, 139). II. Abdülhamid devrinde kurulan zaptiye ve jandarma alayları yanında Medine-Yenbu' arasında yaklaşık 200 kişilik Benî Ukayl birliklerinden yararlanıldı. Günümüzde Ukayl'in Müntefik koluna mensup olanların bir kısmının Irak'ta Basra civarında yaşadığı ve kabileye Şebîb (Şübeyb) ailesinin liderlik ettiği bilinmektedir (Abbâs el-Azzâvî, IV, 121-122).

Ukaylîler'den meşhur kişiler arasında Benî Âmir'den şair Timâh b. Yezîd el-Ukaylî ve Ukâl b. Huveylid, Hafâce kolundan şair Tevbe b. Humeyyir, amcasının kızı ve sevgilisi Leylâ el-Ahvelîyye, babası Bürd Ukayl'den bir kadının kölesi olan ve şiirleri örnek (şâhid) olarak kullanılan son Arap şairi Beşşâr b. Bürd (Ukayl'in şairleri için bk. Abd Avn er-Ravzân, I, 417-420), muhaddis Ebû Ca'fer el-Ukaylî ve zamanımıza ulaşmayan *Ensâbü Benî 'Ukayl* adlı eserin müellifi İbnü'l-Adîm el-Ukaylî zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, I, 261, 302; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 177; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 445-451; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Hemdânî, *Şifâtü Cezîreti'l-ʿArab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî), Riyad 1397/1977, s. 299, 312, 329; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 288-292; Bekrî, *Mu'cem*, I, 304; II, 469; ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 91-92; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 588-589; J. L. Burckhardt, *Notes on the Bedouins and Wahabys*, London 1830,

s. 232-233; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemû kabâ'î li'l-Ârab*, Beyrut 1402/1982, II, 801-802; G. De-gener, *Das Emirat der Banû 'Uqail* (doktora te-zi, 1987), Georg August Universität zu Göttingen; Abbas el-Azzâvî, *'Aşâ'irü'l-İrâk*, Kum 1411/1990, IV, 121-122; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Os-manlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşı-retlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 64, 85, 139; Şâkir Mustafa, *Mevsû'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, I, 329-334; İh-san en-Nas, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye ensâbühâ ve a'lâmühâ*, Beyrut 1421/2001, I, 374-376; M. Sü-leyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Kahire 1421/2001, I, 555-556; Abd Avn er-Ravzân, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Amman 2002, I, 417-420; H. Kindermann, "Ukaylı", *EJ*² (İng.), X, 784-786; Gülay Ögün Bezer, "Ukaylıler", *DİA*, XLII, 59-61.

ELNURE AZIZOVA

UKAYLİ

(العقيلي)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr
b. Mûsâ el-Ukaylî
(ö. 322/934)

Cerh ve ta'dil âlimi, muhaddis.

Mekke ve Medine'de yaşadığı bilinen Ukaylî'nin dedesi dışındaki aile fertlerine dair bilgi yoktur. Hayatı boyunca bir iki de-fa Mısır ve Rey'e ilmi seyahat (rihle) yap-tığı anlaşılmaktadır. Hocaları arasında an-ne tarafından dedesi Yezîd b. Muhammed el-Ukaylî, Muhammed b. İsmâil es-Sâiç, İshak b. İbrâhim ed-Deberî, Ali b. Abdüla-zîz el-Begavî, Muhammed b. Mûsâ el-Bel-hî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî gibi âlimler vardır. Mesleme b. Kâsım el-Endelüsî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Nâ-fi' el-Huzâî, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî ve Yû-suf b. Ahmed b. Dahîl el-Misrî öğrencilerinden bazılarıdır. Çok eser verdiği kayde-dilen Ukaylî, Rebülevvel 322'de (Şubat-Mart 934) Mekke'de vefat etti. Ukaylî gü-venilir bir muhaddis olarak tanınmış, ha-disleri çoğunlukla ezberinden rivayet et-miş, hâfızasının sağlamlığını denemek is-teyenler onun yanılmadığını görmüştür. Günümüze ulaşan veya sadece isimleri bi-linen eserleri Ukaylî'nin yoğun biçimde ricâl ve cerh-ta'dil alanlarında faaliyet göster-diğine işaret etmekte; cerh ve ta'dil ilmi-nin büyük otoriteleri Buhârî, Müslim, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi müelliflerden sonra yetişmiş meto-dolojik tasnif dönemine mensup ricâl âlim-lerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ukay-lî Ebû İshak es-Sebîî, Ebû Hanîfe, Ebû'z-Zinâd, İbn Ebû Leylâ, Ebû Yûsuf, Muham-med b. Hasan eş-Şeybânî, Züfer b. Hü-zeyl, Hasan b. Ziyâd el-Lülûî ve Abdür-rezzâk es-San'ânî hakkındaki tenkitlerin-

de aşırıya kaçtığı için eleştirilmiştir. Ukay-lî'nin özellikle Ali b. Medîni gibi hadis ilmi-nin meşhur isimlerinden birini mihne olayı sırasındaki tavırları yüzünden, ayrıca Ceh-miyye'ye meylettiği gerekçesiyle eleştir-mesi (*ed-Du'afâ*², III, 235-240) Zehebî, Lek-nevî ve Kevserî gibi âlimler tarafından sert biçimde tenkit edilmesine yol açmıştır. Onun *ed-Du'afâ*²'ü'l-kebir'e aldığı birçok râvi hakkında kullandığı, "Rivayetinin mü-tâbii yoktur" sözünün doğrudan bir cerh gerekçesi sayılmadığı belirtilmiş, ayrıca ba-zı râviler hakkındaki tenkitlerini zayıf râvi-lerden gelen bilgilere dayanarak yaptığı için eleştirilmiştir.

Eserleri. 1. *ed-Du'afâ*²'ü'l-kebir. Çeşitli gerekçelerle hadiste zayıf sayılan, kendi-sine yalancılık veya uydurmacılık isnat edi-len râvilere dair önemli eserlerden biri olup Yahyâ b. Maîn, Buhârî ve Ahmed b. Han-bel müellifin bu çalışmasında en çok fay-dalandığı hadis münekkittir. Selefî neş-rine göre sayıları 2105 olan bu râviler eser-de sadece ilk isimlerine göre alfabetik sı-ralanmıştır (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Beyrut 1404/1984; nşr. Hamdî b. Abdül-mecîd es-Selefi, Riyad 1420/2000). M. Zâ-hid Kevserî'nin bu eseri tenkit için kale-me aldığı *Nağdû Kitâbi'd-Du'afâ*² li'l-'Ukaylî adlı basılmamış bir çalışması var-dır. *ed-Du'afâ*² üzerine Abdullah Ali Ah-med Hâfiz doktora tezi (1399, Câmîatü Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyy-etü usûli'd-dîn), Şûle Coşkun yüksek li-sans tezi (2002, Uludağ Üniversitesi Sos-yal Bilimler Enstitüsü) hazırlamıştır. 2. *Ki-tâbü's-Şahâbe*. İbn Abdülber en-Neme-rî'nin *el-İstî'âb*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İşâbe* adlı eserlerinin kaynakları-ndan olan kitabın günümüze ulaşmış ulaş-madığı tesbit edilememiştir. 3. *el-Cerh ve't-ta'dil*. Bu eserin de zamanımıza ka-dar gelip gelmediği bilinmemektedir. 4. *Kitâbü'l-İlel*. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî'nin *ed-Du'afâ*²'ü'l-kebir'deki bir ifadeye (IV, 351) dayanarak Ukaylî'ye nisbet ettiği bir eser olup hakkında bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ukaylî, *ed-Du'afâ*², III, 235-240; IV, 351; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 47-49; 59-66; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², XV, 236-239; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, III, 138-141; a.mlf., *Tezkiretü'l-huf-fâz*, III, 833-834; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 405-409; M. Zâhid Kevserî, *el-İmtâ' bi-sireti'l-imâmeyn el-Hasan b. Ziyâd ve şâhibihî Muham-med b. Şücâ*², Kahire 1368, s. 36-52; a.mlf., *Le-mehâtü'n-naẓar fi sireti'l-imâm Züfer*, Kahire 1368, s. 22-26; a.mlf., *Fıkhü ehli'l-İrâk ve ha-dişühüm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, s. 53, 83; Sezgin, *GAS*, I, 177.

MEHMET EMİN ÖZAFŞAR

UKAYLİLER

(عقيليون)

Irak, el-Cezîre
ve Kuzey Suriye'de hüküm süren
bir Arap hânedanı
(990-1096).

İslâmiyet'ten önce Necid ve Yemâme'-nin kuzeyinde yaşayan Benî Ukayl daha sonra çeşitli bölgelere dağıldı. IV. (X.) yüz-yılda Bahreyn'deki yurtlarından çıkarılan Ukayliler el-Cezîre'ye göç ettiler ve Musul'da hüküm süren Hamdâniler'e tâbi oldu-lar. Kendilerinden önce bölgeye gelen soy-daşlarıyla birleşerek zamanla güçlerini art-tırdılar. Son Hamdânî emiri Gazanfer'in Remle hâkimi Müferric b. Dağfel et-Tâî ile yaptığı savaşta Gazanfer'in yanında onun-la birlikte yenilgiye uğradılar. Gazanfer'in bu savaşta ölmesi ve Hamdâniler'in tari-he karışmasının (369/979) ardından Mer-vâniler'in kurucusu Bâz (Bâd) 373'te (984) Musul'u hâkimiyetine aldı. Ertesi yıl Bü-veyhiler Bâz'ı mağlûp ederek Musul'a gir-diler. Bâz'ın Bağdat'ı ele geçirme teşebbü-sü ölümüyle sonuçlanınca yeğeni Ebû Ali Hasan b. Mervân mücadeleye devam et-ti. Büveyhî Hükümdarı Bahâüddevle'nin izniyle Musul'a dönen Hamdâniler'den Ebû Tâhir İbrâhim ile Ebû Abdullah Hüseyin, Mervâniler karşısında başarısız olunca Nu-saybin'deki Ebû'z-Zevvâd Muhammed b. Müseyyeb el-Ukaylî'den yardım istediler. Cezîretü İbn Ömer ve Beled'i de alan Ebû'z-Zevvâd, Ebû Tâhir İbrâhim ve oğlunu öldürüp Musul'u ele geçirdi (380/990) ve Mu-sul'da Büveyhiler'e bağlı Ukayliler hânedanı kuruldu.

Ebû'z-Zevvâd Muhammed'in 386 (996) yılında ölümüyle yerine kardeşi Hüsâmüd-devle Ebû'l-Hasan Mukalled (Mukallid) b. Müseyyeb geçti. Hüsâmüddevle hâkimi-yetinin onaylanması şartıyla Bahâüddevle-ye yıllık 2 milyon dirhem ödemeyi vaad etti. Buna karşılık Kûfe, Kasr ve Camiayn kendisine verildi. Bağdat'ta Halife Kâdir-Billâh tarafından kabul edilen Hüsâmüd-devle Mukalled'in ilk dönemi kardeşleri Ali ve Hasan ile mücadele içinde geçti; Benî Hafâce'den yardım alarak kardeşi Hasan'ı uzaklaştırdı. Ona yardım eden Mezyediler üzerine yürüyüp Dakûkâ'yı zaptetti. Bağ-dat'ı ele geçirmeyi planladığı sırada ken-disinden intikam almak isteyen bir Türk gulâmı tarafından öldürüldü (Safer 391 / Ocak 1001). Yerine oğlu Mu'temidüdde-ve Karvâş (Kırvâş) b. Mukalled geçti.